

Nestor naší sociologie

(9. prosince 1980 se akademik Andrej Sirácky, laureát státní ceny Klementa Gottwalda, dožívá osmdesáti let.)

V historických prostorách Vladislavského sálu Pražského hradu byla propůjčena nejlepšímu pracovníkům a kolektivům státní vyznamenání a uděleny státní ceny Klementa Gottwalda. Z rukou nejvyšších představitelů KSČ a vlády ČSSR převzal státní cenu za knihu *Sociálny svet človeka* akademik Andrej Sirácky. Byla oceněna práce a dílo člověka neoddělitelně spojeného se zápasem o rozvoj marxisticko-leninské filozofie a sociologie v Československu, který se za několik týdnů dožívá osmdesáti let.

V složitém životě a rozsáhlém díle A. Siráckého je podivuhodná kontinuita. Je to kontinuita sociálního a národního prostředí, z nichž vyšel, jeho sblížení s marxismem v mládí, kontinuita věrnosti dělnické třídě, pracujícímu lidu a principům marxismu-leninismu.

Je tu však také opakující se kontinuita okruhu problémů, které jako myslitel řešil, k nimž se neustále vracel a dodnes vrací. Neklademe si v této chvíli úkol hlouběji zhodnotit a především vědecky a pedagogicky využít tyto základní okruhy zájmů a působení Andreje Siráckého. Sociologům se údajně přisuzuje určitý stereotyp. Chceme se pokusit naznačit stereotypy, pro něž se stal ve svých funkcích „formálním“ a současně ve svém vlivu „neformálním“ vedoucím těch, kterým „jde o jistoty lidské, reálné, společenské, historicky dosažitelné“ [Sirácky 1972 : 193]. Tyto jistoty spojuje A. Sirácky s houževnatostí člověka rozvíjejícího marxisticko-leninskou sociologii jako vysoce kvalifikované teoretické zázemí strany, člověka, jehož osobní vlastnosti — skromnost, moudrost a taktnost — inspirují lidi, vytvářejí to, čemu se říká sociální klima soudružské spolupráce.

* * *

Kvalitativně nový typ sociální praxe budování socialismu a rozvíjení revolučního boje proletariátu v druhé polovině dvacátého století vyvolává proces diferenciac

a integrace v oblasti společenského poznání. S tímto procesem je spojeno i řešení vzájemných vztahů mezi historickým materialismem a speciálními společenskými vědami, zvláště problémy vztahu historického materialismu a sociologie.

Ti, kteří v této souvislosti připomínají aktuální potřebu soustavně rozpracovávat, rozvíjet a systematizovat sociologické teorie různého stupně obecnosti, nemohou obejít Siráckého dominující „stereotyp“. Tím jsou *návraty ke „starému tématu“ struktury marxisticko-leninské sociologické teorie*. Znovu a znovu odmítá Sirácky představy o tom, že marxistickou sociologii je možno redukovat na procedury a techniky výzkumu a sběru empirického materiálu.

A. Sirácky, vědom si skutečnosti, že přechod od obecných pojmů historického materialismu ke konkrétnímu empirickému zkoumání dané společenské reality nezbytně vyžaduje vytvořit určité zprostředkující články, polemizuje a hledá, argumentuje a nachází, vysvětluje a formuluje „diskusní problémy struktury marxisticko-leninské sociologie“.

Podobně jako Todor Pavlov odmítá ztotožňovat sociologii jako speciální vědu o společnosti s historickým materialismem. Historický materialismus je mu mnohem více než obecná sociologie. Je teoretickým a metodologickým základem interpretace všech společensko-historických procesů. Vychází z premisy, že historický materialismus je neoddelitelnou součástí marxisticko-leninské filozofie, a proto může být těžko považován za zvláštní, samostatnou vědu o společnosti. Je filozofickou teorií, která analyzuje „moment“ přírodně historického vývoje, část objektivní skutečnosti, jež je začleněna jako „totalita“ v systému filozofie.

A. Sirácky přesvědčivě *objasňuje, že sociologie je speciální společenskovědní teorie, rozvíjející takové poznání, jež není filozofií, nýbrž nejobecnější vědou mezi speciálními společenskými vědami*. Vrací se k této hypotéze, když interpretuje díla klasiků marxismu-leninismu, analyzuje jevy a fakty naší sociální skutečnosti, potřeby doby a perspektivy společenského vývoje. Verifikuje ji v celé řadě přednášek, statí a článků, kde dokazuje, že tak jako vedle sebe existuje všeobecná fyzika, obecná biologie, chemie a speciální fyzikální, biologické, chemické a jiné disciplíny, tak je možné a nutné, aby se vedle sebe rozvíjely obecná sociologie a jiné oborové sociologické disciplíny.

Podobně jako Todor Pavlov připomíná, že vztah obecné sociologie ke speciálním sociologickým disciplínám a k historickému materialismu je analogický vztahu mezi obecnou fyzikou a speciálními fyzikálními disciplínami a filozofií fyziky, vztahu mezi obecnou biologii a speciálními biologickými disciplínami a filozofií biologie apod.

Pro A. Siráckého tato koncepce nikdy neznamená, že by speciální společenská věda, jakou je marxisticko-leninská sociologie, měla být zbavena vlivu a spojení s historickým materialismem. Naopak — vždy zcela jednoznačně dokazuje, že „historický materialismus je teoretickým a metodologickým základem interpretace všech společensko-historických procesů“ [Sirácky 1975 : 642].

Směřuje tedy k pojetí, v němž vedle sebe existuje marxisticko-leninská sociologie a historický materialismus jako nesynonymní a velmi blízké, v teoretických a metodologických principech shodné, ale zejména v rovině obecnosti netotožné společenskovědní disciplíny.

V aproximativním vymezení předmětu ukazuje, že marxisticko-leninská sociologie zkoumá společenský život v jeho sociální specifičnosti jako celistvý systém sociálních vztahů, v němž ekonomické (výrobně vlastnické) vztahy jsou rozhodující.

Ze systému všeobecných vztahů objektivní reality, kterou jako celek, jako totalitu světa, analyzuje filozofie (jiné vědy analyzují diferencované aspekty této reality),

vybírání sociologie společenské jevy. V analýze sociální reality jako celku spočívá charakter sociologie jako všeobecné vědy o společnosti. A je-li předmětem marxisticko-leninské sociologie analýza sociální reality jako celku a předmětem filozofie zkoumání totality světa, pak je zřejmé, že vzájemné spojení marxisticko-leninské sociologie a historického materialismu se stává otázkou meritorní.

Logika Siráckého argumentů nám bude stále připomínat, abychom nezapomínali, že historický materialismus není pouze a jednoduše vědou o společnosti, nýbrž filozofickou vědou o společnosti. Na tom nic nemění skutečnost, že sociologické poznatky a problémy sociologického poznání jsou nezřídka včleňovány do učebnic historického materialismu. To ještě nemusí znamenat ani že je to správné, ani že to bude na věky. Dokazuje to jen potřebu rozpracování a studia problémů obecné sociologie.

Matematické, biologické, psychologické, estetické a jiné speciální vědecké poznatky a problémy byly včleněny do filozofie celá staletí a neztratily svůj charakter speciálních věd. V zákonitém procesu poznání se postupně individualizovaly jako speciální vědy. Samozřejmě, jak často připomíná A. Sirácky, tyto speciální vědy zůstávají ve filozofii obsaženy jako filozofické problémy přírodních věd, psychologie, etiky atd.

Nemůže tomu být jinak, protože *filozofie není jen filozofickou interpretací společnosti vůbec, nemůže být ohraničena analýzou vztahů společenského bytí a společenského vědomí. Podrobuje analýze všechny jevy sociálního života. Ale to vůbec neznamená, že se má encyklopedicky rozšiřovat až k analýze specifických vztahů. Jít touto cestou by znamenalo přetvářet historický materialismus v prostou sumu nebo souhrn dílčích vědeckých problémů a postupně jej zbarovat filozofického, gnoseologického a dialekticko-logického obsahu.*

Ze všech těchto důvodů odmítá A. Sirácky ztotožňovat sociologii s historickým materialismem, který není speciální, ale filozofickou vědou. V československé sociologii tak představuje koncepci, která je velmi blízká názorům M. T. Jovčuka, V. A. Jadova, G. M. Andrejevové a dalších sovětských sociologů. Například v Bulharsku ji kromě T. Pavlova přejímají snad všichni přední autoři marxisticko-leninské sociologie. Zastávají názor, že marxisticko-leninská sociologie, jejímž teoreticko-metodologickým základem je historický materialismus, se neztotožňuje s filozofií, ale je s ní organicky spjata při zkoumání všeobecných zákonitostí společenského života.

Siráckého prognóza charakterizuje sociologii jako speciální vědu, dialekticky spojenou s filozofií na jedné straně a s ostatními speciálními sociálními vědami na straně druhé.

V souvislosti s touto koncepcí marxisticko-leninské sociologie se často ozývají hlasy pro a proti. To však není nedostatek, spíše přednost. Řeceno slovy J. Szczeपाňského i tady platí, že „... nová metodologická hledání v sociologii nejsou ani definitivní spásou, ani dílem dábla vyžadujícím bezohledné potírání. Jsou hledáním nových cest a zaslouží si pečlivého prověření“ [Szczeपाński 1966 : 9—10].

Máme-li uvést další „stereotyp“, který je nejvíce zřejmý z díla A. Siráckého, pak je to *výrazná a jednoznačná třídnost a stranickost*, marxisticko-leninská platforma řešení problémů.

Taková témata jako: *Materialismus v sociologii, Boj proti subjektivismu v sociologii, Lenin a dnešek, Historické postavení dělnické třídy, Lenin a revoluční teorie společnosti* atd. mu dávají možnost, aby znovu a znovu ukazoval složitost a ostrost problematiky vztahu ideologie a sociologie.

K této, jedné z nejdůležitějších otázek, jejíž řešení podmiňuje další pozitivní rozvoj marxistické sociologie v Československu, se A. Sirácky vrací při různých příležitostech a v rovinách mnoha pohledů.

A. Sirácky ani chvíli neváhal se postavit do čela těch sil československé sociologie, které v jednotě principiální kritiky všech teorií a koncepcí socialismu nepřátelských a tvořivého řešení teoretických úkolů, jež jsou spojeny se všestranným rozvojem naší socialistické společnosti, v dobách komplikovaných ideologických poměrů jasně řekli: „Naše cesta je leninismus“ [Rudé právo 1970 : 3].

Čtenářům svých knih a statí, stejně jako posluchačům sociologie na Komenského univerzitě v Bratislavě, staví neustále před oči skutečnost, že ve dvacátém století existují vedle sebe nejen dva třídě protikladné systémy, ale i v podstatě dvě sociologické koncepce. Jejich „vyznavači“ mají nápadně rozdílný přístup k sociologické práci. Jedni, ačkoli si uvědomují, jaké jsou možnosti angažovaných sociologických aplikací, odmítají angažovanost sociologů, stejně jako sociologie samotné. V jejich pojetí má sociolog analyzovat, poznávat, odkrývat problémy, zobecňovat, zpracovávat nové náměty, varianty a modely, ale nemá ho zajímat kdo a jak využívá výsledky jeho práce.

Druzí jsou pro takové pojetí sociologie, které v sobě spojuje angažovanou kritičnost a vášnivě zánícenou touhu a čin pro věc socialismu se zápasem, který vedou komunistické a dělnické strany. To je — jak při jedné příležitosti píše A. Sirácky — jediná cesta, která slouží věci pokroku, míru a budoucnosti.

Ve vztahu k problémům své doby, ve vztahu k zájmům tříd, které se koncentrují v protikladnostech pokrokových a reakčních sil a mají zcela konkrétní ekonomické, politické a ideologické projevy, nemůže být sociologie nikdy neutrální. Úkolem marxisticko-leninské sociologie je objevovat pravdu a vést zápas za pravdu. Ta ve světě antagonistických tříd nebyla a není ničím subjektivním.

Sociologie A. Siráckého vždy je odrazem společenských procesů, výrazem třídních zájmů a ideologických orientací. Svou stranickost a profesionální odpovědnost filozofa a sociologa naplňuje Sirácky ve vědomém řešení všech problémů teorie z hlediska podstatných potřeb a zájmů dělnické třídy, v odvaze zachovávat a hájit vědecky zdůvodněnou stranickou pozici proti všem destrukcím maloměstáckého avanturismu, politického voluntarismu a teoretického revizionismu.

O Siráckém je možno říci, že je nositelem titulu nejčestnějšího — stal se ideologem dělnické třídy. Pochopil a dovedl zformulovat a hájit zájmy třídy, jejíž „... postavení a dějinné určení... vyjadřuje tendenci objektivních společenských procesů, tendenci směřující k integritě a k pokroku lidstva, vyplývající z vědecké analýzy společenských jevů a procesů“ [Sirácky 1966 : 67].

Dá-li se to tak říci, pak mezi „stereotypy“ A. Siráckého patří *takový přístup k životu, v němž se člověk zcela a se vším, co v sobě nese, věnuje své práci*. A čím více se obětuje své práci, tím více se emocionálně a intelektuálně angažuje za věc socialismu, tím více vstupuje do zápasů strany. Kdo sleduje Siráckého angažovanou publicistiku v posledních letech, potvrdí, že se v naší sociologii těžko najde tak vitální, houževnatý a současností mladý autor.

Stranická a profesionální odpovědnost je u A. Siráckého spojena s aktivitou, která jako by narůstala s rozsahem témat a zvětšovala svou intenzitu tehdy a tam, kde hrozí infekce maloměstácké indiference, kterou šíří tí, jejichž pravda se ukázala falzifikátem, deformací a zkresleným odrazem skutečnosti.

Bylo tomu tak i tehdy, když psal prózu, kritické stati, ale i básně a eseje, jež bychom našli v *Pravdě*, na stránkách *DAVu*, *Tvorby*, *Rudého práva* a jinde. Vznikaly v intelektuálním prostředí levicově orientovaných slovenských studentů, kteří se ve dvacátých letech v Praze seznamovali s marxistickou filozofií.

Krušná léta války, ilegální práce, a konečně vědecko-pedagogická činnost na filozofické fakultě Komenského univerzity v Bratislavě, koncepcování prvních kroků marxistické sociologie v Sociologickém ústavu SAV, knižní a bohatá časopisecká publicistika ztvárnily, zhmotnily a naplnily teoretické postuláty, které kdysi napsal jako své krédo: „Posláním vědce je účastněné hodnocení jevů a faktů, aktivní dovtváření situací minulých a budoucích“ [Sirácky 1949].

V úsilí za naplnění tohoto postulátu nemohla Siráckého práce nebýt součástí zápasů doby. Bojoval v rovině vědeckoteoretických inovací proti klerofašistické ideologii luďactva, stavěl před adepty vědecké práce analýzy základních problémů přechodu od kapitalismu k socialismu, nenechal bez povšimnutí snad žádný z nazarých problémů vědy a kultury v socialistickém Československu. Rozpracoval kategoriální aparát dialektického a historického materialismu a vědomě vstoupil do zápasu s klerofašistickou a buržoazní filozofií a sociologií. *Byl jedním z prvních, ne-li vůbec prvním z těch, kteří u nás začali rozvíjet sociologii ne jako pozitivistickou, hodnotících soudů oproštěnou teorii, ale jako marxistickou, teoreticko-empirickou vědu o společnosti.*

Nejednou v úvahách o věcech dnešních a budoucích ukázal, že rozvoj marxistické sociologie, má-li si uchovat serióznost a principiálnost marxistické vědy, nelze oddělit od palčivých, konkrétních a aktuálních otázek společenské a politické reality naší doby.

* * *

Žádnému z těch, kteří se jednou budou věnovat zevrubnému posouzení a ocenění teoretické produkce našich let, nemůže uniknout fakt, že to byl Andrej Sirácky, prostý, jemný, nenápadný člověk, který formuloval základní postuláty rozvoje marxistické sociologie v Československu.

Nepovažujeme za frázi konstatování, že Siráckého život, jeho vědecká cesta patří straně a lidu. Dodnes pro nás zůstal prostým a obětavým člověkem v pravém smyslu toho slova.

Je příjemné vědět a ve spolupráci cítit, že na frontách společenskovední problematiky s námi stojí skromný a vzácný člověk, vynikající marxistický teoretik, nositel státní ceny Klementa Gottwalda, akademik Andrej Sirácky.

Karel Rychtařík

Literatura

Rudé právo 1970, 3.3.

Sirácky, A.: *Hraničné problémy vnútri marxizmu-leninizmu*. Nová mysl 1975, č. 5.

Sirácky, A.: *Kultúra a mravnosť. Príspevok k analýze sociálno-duchovnej spoločnosti*. Bratislava, SAV 1979.

Sirácky, A.: *Problémy a perspektívy socializmu*. Vybrané state. Bratislava, Pravda 1972.

Sirácky, A.: *Sociológia, teória, metódy, problémy*. Bratislava, SAV 1966.

Sirácky, A.: *Sociálny svet človeka. Úvahy z oblasti sociológie a filozofie*. Bratislava, Veda 1974.

Szczepański, J.: *Základní sociologické pojmy*. Praha, NPL 1966.